https://doi.org/10.34142/23129387.2026.75.07
УДК 159.9
ORCID ID: 0009-0007-7232-8725
ORCID ID: 0009-0001-5970-6548

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ КОГНІТИВНИХ РЕСУРСІВ СУБ'ЄКТА ДІЯЛЬНОСТІ

А. Ю. Галела[1ABD], Р. Р. Нечепурук[2ABD]
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна
1 - аспірант кафедри загальної та диференційної психології, E-mail: antongalela@gmail.com,
2 - аспірант кафедри загальної та диференційної психології, E-mail: a.nechepuruk@gmail.com,

Актуальність дослідження. Фундаментальне питання забезпечення когнітивного функціонування особистості як в об'єктивних кризових та надзвичайних умовах життєдіяльності (зокрема в умовах війни), так і в умовах суб'єктивних обмежень, зумовлених індивідуальною морфологією мозку, спонукає по-новому розглянути проблематику когнітивних ресурсів. Традиційно термін «когнітивний ресурс» використовувався пояснення відмінностей у виконанні завдань, обмежень уваги, робочої пам'яті, контролю, втоми та інтерференції. Проте, незважаючи на широке застосування конструкт когнітивного ресурсу залишається теоретично неоднорідним та операційно недостатньо визначеним, що потребує його концептуального перегляду.

Мета статті – концептуалізувати перелік та зміст когнітивних ресурсів особистості.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми когнітивного ресурсу уможливив його розгляд з позицій чотирьох підходів: 1) структурного, що відбиває ємнісні характеристики ресурсів (кількість ментальних елементів, одночасно задіяних для вирішення задачі); 2) параметричного, який відображає ментальний простір, в якому розгортається процес пошуку розв'язання задачі, що забезпечується кодуванням інформації на рівні фреймів, скриптів, схематів та конотацій; 3) змістового, де кожен когнітивний ресурс відповідає

когнітивним процесам сприйняття (когнітивний стиль поленезалежність), мислення (когнітивний стиль абстрактної концептуалізаці, співвідношення стилів аналітичного та синтетичного мислення, імпліцитні теорії інтелекту), пам'яті (когнітивний стиль загострення та метапамять), мовлення (металінгвістичні здібності) та уяви (креативність та мета креативність); 3) особистісного, представленого копінг-стратегією планування вирішення проблем, самоефективністю, конструктивними базисними переконаннями та уявленнями, здоровими схема-режимами.

Ключові слова: *ресурс, когнітивний ресурс, ментальні структури, когнітивний досвід, когнітивні стилі, метапамять, металінгвістичні здібності, імпліцитні теорії інтелекту, допінг-стратегії, самоефективність, креативність, схеми (схема-режими).*

Psychological content of cognitive resources of the subject of activity

Anton Yu. Halela [ABD 1], ***Roman R. Nechepuruk*** [2 ABD]
State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University", Sloviansk, Ukraine
1 - Postgraduate Student of the Department of General and Differential Psychology, E-mail: antongalela@gmail.com,
2 - Postgraduate Student of the Department of General and Differential Psychology, E-mail: a.nechepuruk@gmail.com,

Relevance of the study. The fundamental issue of ensuring the cognitive functioning of the individual both in objective crisis and emergency conditions of life (in particular, in war conditions), and in conditions of subjective limitations caused by individual brain morphology, prompts a new consideration of the issue of cognitive resources. Traditionally, the term "cognitive resource" was used to explain differences in task performance, limitations of attention, working memory, control, fatigue and interference. However, despite its widespread use, the construct of cognitive resource remains theoretically heterogeneous and operationally insufficiently defined, which requires its conceptual revision.

The Aim of the article is to conceptualize the list and content of cognitive resources of the individual.

Conclusions. Theoretical analysis of the problem of cognitive resources made it possible to consider it from the standpoint of four approaches: 1) structural, reflecting the capacity characteristics of resources (the number of mental elements simultaneously involved in solving a problem); 2) parametric, reflecting the mental space in which the process of finding a solution to a problem unfolds, which is provided by encoding information at the level of frames, scripts, schemes and connotations; 3) content, where each cognitive resource corresponds to the cognitive processes of perception (cognitive style field independence), thinking (cognitive style of abstract conceptualization, the relationship between analytical and synthetic thinking styles, implicit theories of intelligence), memory (cognitive style of sharpening and metamemory), speech (metalinguistic abilities) and imagination (creativity and metacreativity); 3) personal, represented by coping strategies for planning problem solving, self-efficacy, constructive basic beliefs and ideas, and healthy schemas.

Keywords: *resource, cognitive resource, mental structures, cognitive evidence, cognitive styles, metamemory, metalinguistic abilities, implicit theories of intelligence, coping strategies, self-efficacy, creativity, schemes (scheme-modes).*

Вступ.

Фундаментальне питання забезпечення когнітивного функціонування особистості як в об'єктивних кризових та надзвичайних умовах життєдіяльності (зокрема в умовах війни), так і в умовах суб'єктивних обмежень, зумовлених індивідуальною морфологією мозку, спонукає по-новому розглянути проблематику когнітивних ресурсів. Традиційно термін «когнітивний ресурс» використовувався пояснення відмінностей у виконанні завдань, обмежень уваги, робочої пам'яті, контролю, втоми та інтерференції. Проте, незважаючи на широке застосування конструкт когнітивного ресурсу залишається теоретично неоднорідним та операційно недостатньо визначеним, що потребує його концептуального перегляду.

Мета статті – концептуалізувати перелік та зміст когнітивних ресурсів особистості.

Результати. Поняття «когнітивний ресурс» передбачає аналіз адекватної ментальної моделі, при цьому створення останньої зумовлює ефективність розв'язання першої. Саме когнітивні ресурси використовуються для репрезентації ментальних моделей, причому рівень складності задачі визначає кількість її когнітивних елементів. Якщо задача потребує більше елементів, ніж наявно в індивіда, то побудова повної і адекватної моделі стає неможливою для того, щоб відображати усі значущі особливості задавдання. В цьому випадку суб'єкт не зможе ефективно розв'язати її.

Д. Норман та Д. Боброу (Norman & Bobrou, 1975) під когнітивними ресурсами розуміють «зусилля переробки, різні види ємкості пам'яті та канали комунікації». Когнітивні ресурси традиційно визначаються як інтелектуальні здатності сприймати та переробляти інформацію з навколишнього середовища.

О. Савченко пропонує два визначення змісту поняття «когнітивний ресурс»: 1) структурний, що відбиває ємнісні характеристики ресурсів (кількість ментальних елементів, одночасно задіяних для вирішення задачі); 2) параметричний, який відображає ментальний простір, в якому розгортається процес пошуку розв'язання задачі. В другому випадку «когнітивним ресурсом» є рівень розвитку здатності індивіда «вийти за межі поля задачі, подивитися на неї з боку, перетворити когнітивні константи в змінні або ввести інше додаткове вимірювання у «когнітивний простір» (Савченко, 2014).

Параметричним напрямом аналізу когнітивних ресурсів більш є модель ментального досвіду, в якій показано, що кількість незалежних вимірів ментального простору визначають продуктивність суб'єкта у визначенні суттєвих ознак об'єкта дослідження. Тут когнітивний ресурс є «кількісною характеристикою, потужністю множини пов'язаних когнітивних елементів, що відповідає за активне створення багатомірних моделей реальності в процесі розв'язання задач різного рівня складності» (Савченко, 2014). У межах параметричного підходу інтелектуальна продуктивність собистсоті визначається

розміром когнітивних ресурсів, виміряних у кількості задіяних одночасно ментальних елементів. Когнітивний ресурс тут визначається через його операціональні дескриптори, до яких відносять розмірність когнітивного простору, характеристики іконічної пам'яті та часу реакції, особливості розподілу уваги (Савченко, 2014).

Зростання обсягу когнітивних ресурсів у процесі накопичення досвіду призводить до збільшення продуктивності вирішення завдань. Інтелектуальна продуктивність зумовлена не тільки кількістю ресурсів, а й рівнем обмеженості даних, тобто характеристиками інформації, що надходить ззовні (дефектів стимуляції), та характеристиками мнемічної інформації (рівнем її адекватності, доступності) (Савченко, 2014).

Концептом, пов'язаним із когнітивними ресурсами є поняття когнітивного досвіду як «ментальних структур, які забезпечують збереження, упорядкування та перетворення наявної інформації, а також складні процеси знаходження рішення в задачах», при цьому основною задачею когнітивного досвіду є оперативна переробка інформації на різних рівнях суб'єктивного відображення (Савченко, 2014).

О. Савченко під когнітивними ресурсами розуміє «систему наявних ментальних структур, сформованих операцій та процедур, які актуалізуються в ході обробки інформації, що надходить, та забезпечують формування репрезентації задачі, знаходження її рішення, перевірку результату» (Савченко, 2014: 288).

На думку О. Савченко (2014) ментальні (когнітивні) структури є когнітивними складовими індивідуального досвіду особистості, виступаючи утвореннями, що формуються в результаті інтеграції базових механізмів переробки інформації, містяться у когнітивному досвіді, забезпечують відбір, систематизацію інформації, стратегії поводження, ухвалення рішення тощо. Активізація ментальних структур уможливлює надходження та перетворення інформації, регуляцію процесів її обробки та вибірковість розумового відображення.

Ментальні структури пов'язані із засобами кодування інформації та когнітивно-стильовими властивостями особистості (Засєкіна, 2005). Існує чотири різновиди ментальних структур і відповідні способи кодування інформації: 1) фрейми як одиниці знань минулого досвіду, які виступають схематизованими уявленнями, що відтворюють усталені та імовірнісні властивості об'єкта, є відображенням індивідуального, і культурно-історичного досвіду, передбачають вербально-логічний засіб кодування, що відбивається у когнітивному стилі стиль «широкий − вузький діапазон еквівалентності»; 2) скрипти, що є структурою представлення знань, яка розкриває зміну подій, відображає знання про життєві ситуації, їх прогноз та наслідки власних дій, виступаючи в якості окремих епізодів (сцен), що визначають вибір стереотипних дій і передбачають дієвий засіб кодування, відображаючись у когнітивному стилі «імпульсивний − рефлексивний»; 3) схемати як когнітивні структура, що відбивають в аналоговій формі властивості об'єкта, образну інформацію, візуалізувати об'єкти чи ситуації, передбачають образний засіб кодування, відбиваючись у когнітивному стилі «полезалежність − поленезалежність» (Засєкіна, 2005: 169); 4) конотативні структури, що виступають емоційно-сенсорним засобом кодування інформації, упорядкованим набором емотивних, оціночних, експресивних ознак об'єкта, відображеного в понятті стиль «оптимістичність − песимістичність прогнозу» (Савченко, 2014: 288).

Представлений параметричний підхід накладає певне обмеження до вивчення рівня розвитку когнітивних ресурсів окремого індивіда, дозволяючи характеризувати його лише через аналіз когнітивних стилів особистості. Проте поза увагою лишаються й інші ментальні структури, що складають зміст когнітивних ресурсів.

На відміну від запропонованого О. Савченко (2014) процесуально-параметричного підходу до розуміння когнітивних ресурсів доцільним виявляється визначення змістового підходу до когнітивних ресурсів, в якому буд надано

перелік метакогнітивних феноменів, що регулюють когнітивні процеси і забезпечують високий рівень інтелектуальних здібностей.

Виділені у змістовому підході структурні компоненти когнітивних ресурсів відповідають усім когнітивним процесам та здібностям – перцепції, мисленню та інтелекту, пам'яті, мовленнєвим здібностям та уяві.

На рівні *перцептивних* процесів когнітивні ресурси розкривається у понятті когнітивного стилю «полезалежності – поленезалежності», тобто схильності покладатися на зоровий контекст чи навколишнє поле (полезалежність) або ж спиратися на внутрішній досвід і незалежно виділяти деталь із тла (поленезалежність) (Когнітивний стиль).

На рівні функціонування *мислення та актуалізації інтелектуальних здібностей* до когнітивних ресурсів особистості доцільно віднести, передусім, імпліцитні теорії інтелекту. К. Двек досліджувала імпліцитні теорії як фактори внутрішньої самодетермінації особистості та показала, що люди відрізняються своїми переконаннями про інтелект, який можна визначити як теорію об'єктів (заданого інтелекту) або прибуткову теорію (нарощуваного інтелекту) (Dweck, 2006). К. Двек було вивчено неусвідомлювані погляди людей на їх інтелект та особистість і відповідні переконання (уявлення) назвала імпліцитними теоріями (Dweck & Leggett, 1988; Furnham, 1988). Імпліцитні теорії можуть розкривають функції саморегуляції у розвитку внутрішньої (специфічної) мотивації навчання та діяльності (Щербакова, 2021).

Важливим когнітивним ресурсом особистості на рівні функціонування мислення є когнітивний стиль «конкретності-абстрактності», що передбачає різні способи реалізації процесів диференціації і інтеграції понять, де «конкретна концептуалізація» характеризується незначною диференціацією і недостатньою інтеграцією понять, натомість «абстрактна концептуалізація» характеризується високою диференціацією та інтеграцією понять, свободою від безпосередніх властивостей ситуації, орієнтацією на внутрішній досвід в поясненні

фізичного і соціального світу, схильністю до ризику, незалежністю, гнучкістю, креативністю (Когнітивний стиль).

Іншою складової мисленнєвих когнітивних ресурсів є когнітивний стиль «вузький — широкий діапазон еквівалентності», де перший полюс (аналітичний стиль) передбачає орієнтацію на відмінності об'єктів, фокус уваги на їх деталі та відмінні ознаки, натомість протилежний полюс (синтетичний стиль) передбачає орієнтацію на схожість об'єктів, класифікуючи їх з урахуванням деяких узагальнених категоріальних підстав (Когнітивний стиль).

На рівні функціонування мнемічних здібностей важливим є когнітивний ресурс, що характеризується когнітивним стилем «згладжування — загострення», що стосується специфіки зберігання в пам'яті, матеріалу. При «згладженні» збережений матеріал в пам'яті спрощується, втрачає деталі, стає фрагментарним, натомість при «загостренні» деталі матеріалу виділяються, підкреслюються.

Окремим когнітивним ресурсом процесу пам’яті є метапам’ять, яка визначається як знання про пам’ять і пізнання, а з точки зору суб’єкта – це сума його знань про функції власної пам’яті (Wellman, 1983), обізнаність у процесах, які мають відношення до пам’яті і відрізняється більш високою вибірковістю, забезпечуючи продуктивну реконструкцію досвіду відповідно до цілепокладання особистості (Schneider, 1997), вища форма самоорганізації мнемічної сфери суб’єкта, що проявляється в осмисленні і усвідомленні актуальних знань про зміст пам’яті та способи її регуляції (Волошина, 2014), вища форма функціонування пам’яті, яка включає мнемічну обізнаність (знання про пам'ять взагалі та про власну пам'ять) та мнемічну рефлексію і проявляється у високому рівні здатності до саморегуляції мнемічних процесів (Доцевич, 2015).

На рівні функціонування мовленнєвих здібностей до когнітивних ресурсів особистості доцільно визначити *металінгвістичні здібності*, що є здатністю особистості до рефлексії процесів маніпуляції структурних особливостей мови, використання мови як об’єкта мислення, на противагу

використання мовленнєвої системи для розуміння та вироблення фраз (Weinstein & Palmer, 2002).

На рівні функціонування когнітивного процесу *уяви* до когнітивних ресурсів особистості доцільно визначити *креативність* та *метакреативність*, де перша є вмотивованою здатністю до інноваційної діяльності, що детермінується низкою нелінійних, багаторівневих особистісних характеристик людини, що творить, зокрема мотиваційно-особистісними пізнавальним мотивом, інтелектом, стилем мислення, готовністю до творчої діяльності, рівнем знань та володінням навичками, вміннями і технологіями (Саврасов, 2021), а друга виступає знаннями особистості про власні творчі здібності та вмінням їх реалізувати у сумісній діяльності з іншими (Доцевич, 2015).

Окремим підходом у концептуалізації когніввтиних ресурсів доцільно визначити *особистісно-орієнтований.* Н анашу думку, цей підхід покликаний розглядати когнітивний ресурс як джерело вирішення особистісних проблем у житті людини – долати стрес, переборювати життєві труднощі та перепони у діяльності, розв'язувати внутрішньо- та міжособистісні конфлікти.

Важливою складовою когнітивних ресурсів в особистісному вимірі є когнітивно-орієнтовані конструктивні компінги. Традиційно до конструктивних копінг-стратегій відносять ті, що зумовлюють активне розв'язання проблеми та мінімізацію негативного впливу на психіку стресової ситуації (наприклад, Власенко, 2023), серед яких планування вирішення проблеми, прийняття відповідальності, самоконтроль та позитивна переоцінка. На нашу думку, здатність планувати розв'язання проблем у стресовій ситуацій та також здатність до когнітивної переоцінки є провідними когнітивним копінг-стратегіями, що можуть розглядатися як когнітивні ресурси.

Наступним особистісно-орієнтованим когнітивним ресурсом є само ефективність, яка визначається як переконаність людини у власній здатності організувати та виконати дії, необхідні для досягнення конкретного результату

чи виконання певного завдання (Bandura, 1977), здатність впливати на виклики навколишнього середовища власними діями; це своєрідний, особистісний ресурс, який допомагає долати життєві труднощі, сприяє швидкому професійному розвитку та впливає на мотивацію людини (Бовсуновський, 2024). Ми відносимо само ефективність саме до категорій когнітивних ресурсів особистості, оскільки феноменологічно вона представлена категорією «віри, або переконання», що по суті є когніцією.

Базисні переконання також відносяться до категорії «когніцій», тому визначаються нами як особистісно-орієнтований когнітивний ресурс, що являє собою імпліцитні, глобальні, стійкі уявлення індивіда про світ і про себе, що чинять вплив на мислення, емоційні стани і поведінку людини; уявлення про доброзичливість навколишнього світу, про його справедливість, уявлення у тому, що навколишнім людям можна довіряти та уявлення про власну значущість (цит за Крамченкова, 2017).

Схеми визначаються як дисфункціональні когнітивні, емоційні та поведінкові установки, що формуються з раннього дитинства. Вони виявляються як стійкі паттерни, що детермінують думки, емоції, спогади та інтерпретації людини. Здорові схеми («щасливої дитини» та «здорового дорослого») зумовлені задоволенням базових емоційних потреб у безпечній приналежності, прийнятті та турботі, в автономії, компетентності та відчутті самості, у збереженні кордонів та самоконтролі; у вільному вираженні потреб та емоцій; у спонтанності та грі (цит за Большакова, 2022).

Базисні переконання і схеми відносяться до сукупності когнітивних ресурсів особистості, оскільки феноменологічно вони характеризують категорію «віри, або переконання», тобто «когніції».

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми когнітивного ресурсу уможливив його розгляд з позицій чотирьох підходів: 1) *структурного,* що відбиває ємнісні характеристики ресурсів (кількість ментальних елементів, одночасно задіяних для

вирішення задачі); 2) *параметричного,* який відображає ментальний простір, в якому розгортається процес пошуку розв'язання задачі, що забезпечується кодуванням інформації на рівні фреймів, скриптів, схематів та конотацій; 3) *змістового,* де кожен когнітивний ресурс відповідає когнітивним процесам сприйняття (когнітивний стиль поленезалежність), мислення (когнітивний стиль абстрактної концептуалізаці, співвідношення стилів аналітичного та синтетичного мислення, імпліцитні теорії інтелекту), пам'яті (когнітивний стиль загострення та метапамять), мовлення (металінгвістичні здібності) та уяви (креативність та мета креативність); 3) *особистісного,* представленого копінг-стратегією планування вирішення проблем, самоефективністю, конструктивними базисними переконаннями та уявленнями, здоровими схемами.

Література:

Бовсуновський В. (2024). Теоретичний аналіз категорії «самоефективність» у сучасній психологічній науці. Журнал соціальної та практичної психології. № 3 DOI https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-15

Большакова А.М. (2022). Схема-режими, асоційовані з ранніми дезадаптивними схемами (взаємозвязок концептів схема-терапії Дж.Янга) Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 66, 49-62. https://doi.org/10.34142/23129387.2022.66.04

Власенко, К., & Гайсонюк, Н. (2023). Конструктивні та деструктивні копінг-стратегії як ресурси для подолання тривалого стресу. *Матеріали конференцій МНЛ*, (22 грудня 2023 р., м. Чернівці), 366–369. Вилучено з https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/670

Волошина, В. О. (2014). Оптимізація процесів метапам'яті та метапізнання у на вчанні студентів. Технології розвитку інтелекту. 1(6). Режим доступу: http://psytir.org.ua/upload/journals/6/authors/2014/Voloshyna_Viktorija_Oleksandrivna_Optymizacija_procesiv_metapamjati_ta_metapiznannja_u_navchanni_studentiv.pdf.

Засєкіна Л. В. (2005). Структурно-функціональна організація інтелекту / Лариса Володимирівна Засєкіна. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. – 370 с.

Когнітивний стиль. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8C

Саврасов М.В. (2021). Регулятивні чинники креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності. Дис. Словянськ.

Савченко О. В. (2014). Когнітивні ресурси як важлива складова частина індивідуального досвіду на когнітивному рівні. Психологічні перспективи. Випуск 24. 283-296.

Щербакова О.О. (2021). Імпліцитні теорії інтелекту. Охорона здоров'я дітей та підлітків, 2, 80-82.

Bandura A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. Psychological review. Vol. 84 (2). P. 191–215.

Dweck, C. S. (2006). Mindset: The new psychology of success.New York: Random House.

Dweck, C. S., & Leggett, E. L. (1988). A social-cognitive approach to motivation and personality. Psychological Review, 95(2), 256–273.

Furnham, A. (1988). Lay theories: Everyday understanding of problems in the social sciences. New York: Pergamon.

Norman D. A., Bobrou D. G. (1975). On data-limited and resource-limited processes. Cognitive psychology. Vol. 7. 44–64.

Weinstein, C. E. Palmer D. R. (2002) User's Manual. Learning and Study Strategies Inventory. C. E. Weinstein, Second Edition. H&H Publishing Company, Inc., 24–27.

Schneider W. Pressley M. (1997). Memory development between 2 and 20. Routledgeб 192—213.

Wellman, H. M. (1983). Metamemory revisted. Jrends Memory Development Res. Basele, 31–35.

Отримано: 02 09 2026 року
Прорецензовано: 22 09 2026 року
Прийнято до друку: 30 09 2026 року